

วิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน

An Analysis of Dhamma Recitation to Promote of Samatha Meditation Practice

พระกัณฑ์ชนม์ สืบไทยพานิช

Phra Kanchon Subthaipanit

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: teerex519@gmail.com

Received April 23, 2025; Revised May 25, 2025; Accepted June 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการสาธยายธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อวิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ระเบียบวิธีวิจัยใช้การวิจัยเอกสาร วิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) สาธยายธรรมในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การท่อง การสวด การทบทวน เพื่อให้จำได้หรือเรียกว่าการสวดมนต์เป็นการสรรเสริญคุณคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อน้อมใจตามบทสวดและได้พิจารณาความหมาย ย่อมเกิดความเข้าใจในธรรมนั้นเป็นปรมาตม์ หรือพิจารณาเสียง จิต หรือสติในขณะที่สาธยายใจย่อมเกิดปีติปราโมทย์ กายย่อมสงบ จิตย่อมตั้งมั่น 2) การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน การสาธยายธรรมย่อมตรึงตรองเพ่งดูด้วยใจซึ่งทำตามที่ได้ฟังมาจำได้คล่องปาก เจนใจ ย่อมเข้าใจในธรรม ใจย่อมปีติ ปราโมทย์ เมื่อใจเกิดปีติแล้วกายย่อมสงบผู้มีกายสงบย่อมเกิดความสุข เมื่อมีความสุขทางใจจิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ กิเลสทั้งหลายย่อมสงบระงับนิรวรณจัดเป็นสัมมาทิฐิ เป็นการส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน เป็นเหตุแห่งการหลุดพ้น

คำสำคัญ: การสาธยายธรรม; การปฏิบัติสมถกรรมฐาน; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article aimed 1) to study the dissemination principles of polymath in Theravada Buddhism, 2) to analyze dissemination principles of polymath in Theravada Buddhism in supporting to insight meditation. This thesis is conducted with literature review and descriptive method. The results lead to the understanding that physical loud chanting is the basis of memorizations of the Pali verses until the worshiping credence toward the teaching of Buddha cropping upon and eventually leads to the understanding the essence of Dhamma. In other word, the contemplations of the chanting voices along with the understanding of the verses reflects as

bliss and zest and the tranquility finally crops up in polymath mind. Polymath, the essential core principle to acquire knowledge, which consists of 1) Pahasutta – Regularly participate in Dhamma talks, 2) Thata – Great in memorization, 3) Vajasa Parijita – Eloquence, 4) Manasa Nupekkhita – Understanding and lastly, 5) Dhithiya Supathivittha – Critical Analyzing Process. The Dhamma dissemination through Polymath Principles leads to bliss and zest and eventually tranquility. Moreover, Polymath Principles are the way to gear off the path the emancipation.

Keywords: Dhamma Recitation; Samatha Meditation Practice; Theravada Buddhism

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ด้วยพระปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ปฏิปทาทางสายกลางนั้น ได้แก่ อริยมรรค มีองค์ 8 คือ ปัญญา เห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตชอบ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ดวงตา ญาณ วิทยา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อน ทุกข์ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรกำหนดละ ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจควรทำให้เจริญ ปัญญา รู้แจ้งได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ความพิเศษของเราไม่กลับกำเริบชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีแก่เรา วันอาสาฬหบูชา ซึ่งตรงกับขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นการปฐมเทศนาในครั้งแรก เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่ตรัสรู้เป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ทั้งห้า ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน จึงเป็นวันที่มีรัตนตรัยครบ 3 องค์ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า การหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യพร้อมเพรียงกัน พร้อมเพรียงกันเล็กประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ เคารพนับถือภิกษุผู้เป็นผู้ใหญ่ ไม่ลู่อำนาจตัดหน้าคือความอยากที่เกิดขึ้น ยินดีในเสนาสนะป่า ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่าเพื่อพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มาขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่ผาสุก การที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นถึงความสำคัญของการหมั่นประชุม พร้อมกันประชุม และเพียรทำกิจที่ถึงกระทำ (ทรงพระปาฏิโมกข์) อันเป็นการสาธยายพระธรรมวินัย เป็นไปเพื่อสืบทอดคำสอนของพระองค์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดเป็นศาสดา ปกครองคณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์ นอกจากประธานแนวทางไว้ว่า “โดยที่เราล่วงลับไป ธรรมวินัย ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่พระองค์ทรงแสดงธรรมต่อพุทธบริษัท ทรงตรัสเป็นสุภาสิตบ้าง เป็นพระสูตรบ้างเมื่อนำมาสวดหรือสาธยายจึงเรียกว่าเป็นการสวดมนต์ การสวดมนต์จึงเป็นการสรรเสริญคุณและทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้สวดย่อมเกิดความสุข และได้ความสบายใจ ในขณะที่กำลังสวดมนต์ เราน้อมใจตามบทสวดและได้พิจารณาความหมาย ย่อมเกิดความเข้าใจธรรมในบทสวด เมื่อนั้นใจย่อมเกิดปิติ ปราโมทย์ เมื่อใจเกิดปิติแล้ว กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเกิดความสุข เมื่อมีความสุขทางใจ จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ เป็นหนทางแห่งความหลุดพ้น กิเลสทั้งหลายย่อมสงบระงับไป ซึ่งตรงกับมูลเหตุในการบรรลุธรรมที่ปรากฏในวิมุตตายนสูตร ซึ่งระบุไว้ว่ามูลเหตุแห่งการบรรลุธรรมมี 5 ประการ คือ 1) บรรลุธรรมขณะฟังธรรม 2) บรรลุธรรมขณะแสดงธรรม 3) บรรลุธรรมขณะสาธยายธรรม 4) บรรลุธรรมขณะพิจารณาธรรม 5) บรรลุธรรมเพราะเจริญสมาธินิมิต

ยุคปัจจุบันมักเรียกรวมการสาธยายธรรมว่าสวดมนต์ทั้งหมด ไม่ว่าจะร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ท่านผู้รู้ นำคำสอนจากพระสูตรบ้าง ชาดกบ้างมาตั้งเป็นปริตรขึ้นเรื่อยๆ เพิ่มมากขึ้น บทสวดต่างๆ ทั้งจากพุทธพจน์หรือแต่งใหม่ จะพบเห็นได้ขณะใส่บาตรพระสงฆ์ และการเจริญพุทธมนต์ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ และพระสงฆ์เองก็ได้ทำวัตรเช้าเย็น และรวมไปถึงในพิธีปาฏิโมกข์ทบทวนศีล เป็นการรักษาระบบนิเวศประเพณีที่ดีให้คงอยู่ เป็นการแสดงความเคารพ

บูชาพระรัตนตรัย เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะ เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง (Damnoen et al., 2021) มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (Klomkul et al., 2023)

การสวดมนต์จึงถือว่าได้รับประโยชน์ทั้งตนเองและส่วนรวม คือ 1) เป็นการสร้างศรัทธา 2) เป็นการสร้างปัญญา 3) เป็นการขจัดความขี้เกียจ และตัดความเห็นแก่ตัว 4) จิตสงบเป็นสมาธิ ขณะที่สวดมนต์ 5) ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กล่าวคือ มีกาย วาจา เป็นปกติ (ศีล) มีใจที่แน่วแน่สงบนิ่ง (สมาธิ) มีความระลึกถึงพระรัตนตรัย (ปัญญา) เท่ากับว่าเป็นการได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยการปฏิบัติบูชา (พระชานววัฒน์ ฉวีลักษณ์, 2567) การสวดมนต์สาธยาย และการคิดอย่างแยกคอกัน ฝึกหัดทั้งหลาย อีกประการหนึ่งพระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูปก็ไม่แสดงธรรมแก่ภิกษุแม้ภิกษุที่ไม่ได้แสดงธรรมเท่าที่ได้สวดมนต์ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นอย่างพิสดาร แต่ว่าภิกษุยอมทำการสาธยายธรรมเท่าที่ได้สวดมนต์ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร เธอยอมเข้าใจในอรรถเขาใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่ภิกษุสาธยายธรรมเท่าที่ได้สวดมนต์ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจอรรถเขาใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติกายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลายนี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ 3 ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่ยังไม่หลุดพ้นย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปย่อมถึงความสิ้นไปหรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ การปฏิบัติก็มีฐานะมีสองแบบ คือสมถะและวิปัสสนา สมถะคือทำจิตใจให้สงบ พิจารณาบัญญัติเป็นอารมณ์ ขจัดนิวรณ์เป็นบาทฐานเจริญวิปัสสนาก็มีฐานะได้ ส่วนวิปัสสนาคือพิจารณาปรมาตม์เป็นอารมณ์ เห็นพระไตรลักษณ์ เห็นแจ้งในอริยสัจ 4 โดยขณะสวดมนต์สาธยายธรรมสามารถพิจารณาเสียงเป็นปรมาตม์หรือพิจารณาปิตติที่เกิดเป็นปรมาตม์ ก็สามารถให้การสาธยายธรรมที่เป็นสมถะยอมสามารถบรรลุธรรมได้ ผู้สวดสาธยายยอมได้ผลในการปฏิบัติ แม้ใช้ชีวิตทางโลกก็สงบสุขและสะดวกในการปฏิบัติ เพราะเป็นการใช้สมถะกรรมฐานเป็นบาทกัจฉานิเวรณได้ สำหรับผู้ที่เริ่มศึกษาปฏิบัติธรรมการสาธยายธรรมเป็นวิธีที่ง่ายและสะดวก ทำให้เกิดความสบายใจ เมื่อได้น้อมใจตามบทสวดและได้พิจารณาความหมาย ย่อมเกิดความเข้าใจในธรรม กายย่อมสงบ จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ ก็เลสทั้งหลายย่อมสงบระงับไปเป็นหนทางแห่งความหลุดพ้น ดำเนินชีวิตในสังคมที่สมาชิกประกอบอาชีพที่สุจริตและมีการแบ่งปันเสียสละ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (จิราภรณ์ ผันสว่าง และ คณะ, 2567) เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดในพุทธศาสนา

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน” เพื่อทราบแนวทางการสาธยายธรรมและวิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา และนำไปพัฒนาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติของผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการสาธยายธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อวิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) จากหนังสือ บทความทางวิชาการ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. เรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของแหล่งที่มา โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
3. วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล สรุปตอบปัญหาการวิจัย ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์
4. ปรับปรุง แก้ไขเนื้อหา และนำเสนอผลการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสารออกเป็นสองส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่หนังสือ เอกสารทางวิชาการพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียดดังนี้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2563) ได้กล่าวถึง “การสาธยายธรรม” ในหนังสือ “สวดมนต์ต้องไม่ไคน์สาธยาย” อธิบายว่า “คำว่า “สาธยาย” มาจากบาลี คำว่า “สัชฌายะ” จนมาเป็นสันสกฤตคำว่า “สวธยายะ” จนมาเป็นคำว่าสาธยาย ซึ่งหมายถึง ท่อง ทวน หรือทวน ซึ่งต้องใช้สติระลึกคำสอน และใช้ปัญญาวิจัยความหมาย ใช้วิริยะให้งานเดินหน้า จนเกิดปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา ซึ่งอุเบกขาในที่นี้หมายถึงกลางระหว่างชอบกับไม่ชอบ ไม่ใช่หนึ่งแบบไม่รู้เรื่องราว ซึ่งครบองค์ของโพชฌงค์ทั้ง 7 ประการได้ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติธรรม และการสาธยายมาในวิธีการเรียนของสมัยโบราณ ที่อาจารย์จะตั้งอุเทศขึ้นมา ซึ่งหมายถึงหัวข้อหลักสั้นๆ ให้ลูกศิษย์สาธยายตามให้จำได้แม่นยำก่อนจึงค่อยปริปัจฉา คือการสอบถามอธิบาย ซึ่งทำให้เกิดการโยนิโสมนสิการ น้อมใจระลึกตามคำสอนนั้น”

พระภิกษุวิฑูรย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี) (2566) ได้กล่าวถึง “การสาธยายธรรมหรือการบริกรรม” ในหนังสือ “การยกอารมณ์ฉานขึ้นสู่วิปัสสนา ตามแนวอานาปานสติภาวนา” อธิบายว่า “การบริกรรมภาวนาในการเจริญสมถะ คือ การกำหนดใจเพ่งอารมณ์ นึกภาวนาในใจซ้ำแล้วซ้ำอีก จนกระทั่งจิตถูกดึงมาเกาะติดกับนิมิต การบริกรรมภาวนาในการปฏิบัติวิปัสสนาไม่ใช่การท่องบ่น หรือสาธยายเหมือนสมถะ แต่เป็นการเอาจิต (โน้มจิต , น้อมจิต) เข้าไปรับรู้อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะอย่างจดจ่อ ฝ้าดูสภาวะปัจจุบันอารมณ์อันเป็นสภาพธรรมที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริง โดยปราศจากการคิดนึกพิจารณาปรุงแต่งหรือเพิ่มเติมสิ่งใด ๆ ลงไปในทุก ๆ ขณะที่มีการกำหนดรู้ ด้วยสติที่ประกอบพร้อมด้วยความเชื่อมั่นในแนวปฏิบัติ อันส่งผลให้มีวิริยะ สมาธิ และปัญญาเพิ่มพูนขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นการระลึกรู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบัน”

พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย (2563) ได้กล่าวถึง “การสาธยาย” ในบทความเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาจิตของกรรมฐาน 5 สายในสังคมไทย” อธิบายว่า “กรรมฐาน 5 สาย ได้แก่ 1. สายพุทโธ 2. สายอานาปานสติ 16 ชั้น 3. สายพองหนอ-ยุบหนอ 4. สายรูปนามใช้หลักสติปัฏฐานเน้นอริยาบถ 4 5. สายสัมมาอะระหัง หลักการปฏิบัติจากพระไตรปิฎกจะมีแนวทางการปฏิบัติจากสติปัฏฐานสูตรและอานาปานสติสูตร ซึ่งจะไม่ละเอียดเท่าวิสุทธิมรรค ที่กล่าวถึงกรรมฐาน 40 ที่นำไปสู่การพัฒนาจิตให้เป็นอัปปนาสมาธิ โดยมีนิมิตและคำภาวนาเป็นวิธีการปฏิบัติ โดยมีภูมิของวิปัสสนา 6 คือ ชั้น 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 และปฏิจจสมุพบาท เมื่อได้ศึกษาโดยทางปริยัติจนแตกฉานและอาศัยการทำศีลและสมาธิเป็นฐาน นำไปสู่ปัญญาตามหลักวิสุทธิ 7 ใน 2 เส้นทาง คือ สมถยานิก และวิปัสสนายานิก โดยสมถยานิกออกจากฉานแล้วพิจารณาองค์ฉานที่ปรากฏโดยความเป็นรูปนาม ให้เห็นสามัญลักษณะ ส่วนวิปัสสนายานิก ใช้การกำหนดธาตุ 4 ในอาการ 32 เป็นฐานแล้วแยกธาตุโดยความเป็นรูปนาม หรือกำหนดธาตุ 18 หรือชั้น 5 ให้เห็นความเป็นนามรูป และเข้าสู่

โสฬสญาณ ซึ่งทั้ง 5 สายมิได้ใช้การสาธยายธรรมเป็นการปฏิบัติหลัก มีเพียงสายอานาปานสติที่มีการสวดมนต์ร่วมกัน จึงสามารถพอสรุปได้ว่าทั้ง 5 สายกรรมฐานหลักในสังคมไทยมิได้ใช้การสวดมนต์เป็นหลักปฏิบัติหลัก”

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) (2553) ได้กล่าวถึง “การสาธยาย” ในหนังสือ “วิปัสสนานัย เล่ม 1” อธิบายว่า “ความเคยชิน คือ การสั่งสมกุศลอยู่เสมอด้วยการศึกษาปริยัติธรรม อ่านคัมภีร์ สาธยายคัมภีร์ สอนคัมภีร์ ทำเสนาสนวัตร แสดงธรรม ปรีชาธรรม ฟังธรรม และถือธุดงค์ เป็นต้น เมื่อภิกษุสั่งสมกุศลอย่างนี้ กุศลจิตย่อมจะเกิดทางทวาร 6 อยู่เสมอ ส่วนอกุศลจิตจะไม่มีโอกาสเกิดขึ้น ซึ่งสังวรธรรมนี้เป็นหนึ่งในศีลวิสุทธิ”

การสาธยายธรรม มีปรากฏเป็นการเฉพาะประเด็นที่สอดคล้องและใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ยังไม่มีปรากฏในงาน การศึกษาวิจัยในเชิงเอกสารที่ศึกษาการสาธยายธรรมอย่างครอบคลุมประเด็นเนื้อหาทั้งหมด มีเพียงสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อให้ความชัดเจนเกี่ยวกับการปฏิบัติสมถและวิปัสสนาเท่านั้น และยังไม่เคยปรากฏในงานวิจัยที่กล่าวถึง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัย เรื่องการสาธยายธรรมเพื่อเป็นบาทฐานต่อการปฏิบัติสมถกรรมฐาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติธรรม และเพิ่มพูนศรัทธาปสาทของผู้สนใจต่อไป

ผลการวิจัย

การสาธยายธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัย พบว่า การสาธยาย คือ การสวด, การทบทวน ด้วยการออกเสียงหรือภายในใจ สาธยาย มีความหมายเหมือนกับสังวัชยาย หมายถึงท่องบ่น, อ่านออกเสียงเพื่อให้จำได้, ใช้เรียกการท่องมนต์ การทบทวนมนต์ การสวดมนต์ว่า สังวัชยายมนต์ ส่วนสาธยายมนต์ คือนำคำสอนในพระไตรปิฎกมาสวดปากเปล่า การสาธยายพระคุณของพระพุทธเจ้าอันเป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งในส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เป็นการทรงไว้ซึ่งหลักธรรมคำสอนการสาธยายด้วยเสียงแห่งพระบาลีที่เป็นพลังเหมือนหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าดั่งที่ทรงตรัสไว้ว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต น้อมจิตตั้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า การสาธยายธรรมในบทธัมมานุสสติ ฟังน้อมจิตระลึกถึงเนื่องๆ ซึ่งคุณทั้งหลายของปริยัติธรรมและโลกุตตรธรรม 9 อย่าง เพื่อจะได้ยึดเป็นสรณะที่พึ่ง และปฏิบัติตาม เพื่อสร้างความสุขให้กับชีวิต สาธยายธรรมในบทสังฆมานุสสติ น้อมจิตระลึกถึงคุณทั้งหลายของพระอริยสงฆ์ เพราะเป็นผู้ปฏิบัติตามปฏิบัติอาอันเป็นสายกลาง เพื่อเป็นไปในการบรรลุญาณธรรมซึ่งพระนิพพาน

วิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมถกรรมฐาน

ผลการวิจัย พบว่า สมถกรรมฐาน หมายถึง อุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้สงบ ภาวะที่จิตสงบอันเกิดจากการเจริญสมถกรรมฐาน ไม่ว่าจะได้สมาธิในระดับใดก็ตามก็ถือว่าได้สมาธิแล้ว เหตุที่ต้องฝึกจิตให้เกิดสมาธิ เพราะโดยธรรมชาติ บุคคลมักจะถูกกิเลสทำให้จิตไม่สงบเสมอ การที่จิตไม่สงบนั้น เป็นเพราะจิตถูกนิวรณ์ ๕ ชนิด ครอบงำ เมื่อมนุษย์ถูกกิเลสเหล่านี้ครอบงำแล้วจิตก็จะแกว่งไปตามอำนาจกิเลส ไม่สามารถทรงตัวอยู่ในความนิ่งสงบได้ จริ่งอยู่ การที่จิตจะเป็นกลาง หยุดนิ่ง ไม่ไหลเวียนไปตามอำนาจของกิเลสเป็นสิ่งที่กระทำได้อย่าง พระพุทธศาสนาสอนว่า การที่จะเอาชนะกิเลสเหล่านี้ได้ ต้องเปิดโอกาสให้ตนเองได้พัฒนาสมาธิ จึงจะสามารถระงับกิเลสเหล่านี้ให้ลดลงโดยลำดับได้

การปฏิบัติสมถกรรมฐานในพระพุทธศาสนามีหลายวิธีด้วยกัน แต่ พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมีความเชื่อและยอมรับแนวการปฏิบัติตามที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ใน พระไตรปิฎกและอรรถกถาว่าเป็นวิธีการที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าและสามารถทำให้ พุทธศาสนิกชนได้พัฒนาตนในการเจริญสมถและวิปัสสนาภาวนาจากระดับปุถุชนธรรมดา เป็นพระอริยบุคคลซึ่งเป็นบุคคลในอุดมคติของพระพุทธศาสนา ในการเจริญสมถกรรมฐานนั้น มีอารมณ์สำหรับเพ่ง ที่เรียกว่า สมถกรรมฐาน รวม 7 หมวด เป็นกรรมฐาน 40 คือ หมวดที่ 1 กสิณ 10 หมวด

ที่ 2 อสุภะ 10 หมวดที่ 3 อนุสสติ 10 หมวดที่ 4 อัปปมัญญา 4 หมวดที่ 5 อรูป 4 หมวดที่ 6 อาหารปฏิกุศล
สัญญา 1 หมวดที่ 7 จตุธาตววัตถานะ 1

แนวทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หมายถึง อุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้สงบ ภาวะที่จิตสงบอันเกิดจากการ
เจริญสมถกรรมฐาน การที่จิตไม่สงบนั้น เป็นเพราะจิตถูกนิเวศน์เข้าครอบงำ เมื่อมนุษย์ถูกกิเลสเครื่องกั้นจิตไม่ให้
บรรลุธรรมเหล่านี้ครอบงำแล้ว จิตจะแกว่งไปตามอำนาจของกิเลส ผู้เจริญสมถกรรมฐาน เป็นการอบรมจิตพัฒนา
สมาธิก่อให้เกิดปัญญา จะสามารถระงับนิเวศน์ธรรม 5 ประการ เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า โดย
การสาดยายธรรมในบทพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เป็นอารมณ์พระกรรมฐาน ในอนุสสติคือ พุทธานุสสติ ธรรม
านุสสติ สังฆานุสสติ เป็นอารมณ์ที่ตั้งแห่งการเจริญภาวนาการน้อมระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เพียร
ฝึกอบรมจิต เกิดสมาธิสงบจากอกุศลคือ โลภะ โทสะ โมหะ จิตตั้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์โดย
ปรমัตถ์ จะสามารถข่มระงับนิเวศน์ วิตก วิจารณ์ ปิตีย่อมเกิด ความสุขทางกาย ความสุขทางใจย่อมเกิดเป็นสมาธิองค์
ฌานเกิดขึ้นตามลำดับ สำเร็จสมาธิขั้นอุปจารฌาน มีสุขที่เป็นที่ไป ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ
เป็นบาทฐานในการเจริญสมถกรรมฐาน เมื่อได้น้อมจิตตามบทสวดและได้พิจารณาความหมาย ย่อมเกิดความ
เข้าใจในธรรม จิตตั้งในอารมณ์ของพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ กายย่อมสงบ จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ กิเลสทั้งหลาย
ย่อมสงบระงับด้วยอุปจารสมาธิเป็นบาทฐานในการเจริญสมถกรรมฐานจนกระทั่งเป็นฌานอภิญา ๖ เข้านิโรธ
สมาบัติ บรรลุเป็นพระอนาคามี หรือนำการสาดยายธรรมในพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ สำเร็จเป็นอุปจาร
สมาธิเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนานำไปสู่การพัฒนาของจิต สมาธิ ปัญญาเป็นอธิจิต อธิปัญญา บรรลุ
ธรรมตามลำดับญาณ ไปเป็นหนทางแห่งความหลุดพ้นคือพระนิพพาน

การสาดยายธรรมนั้นถ้าสาดยายอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติตาม จะเรียกได้เพียงว่า นักสวด แต่ถ้าปฏิบัติตาม
จะเรียกว่า ผู้อยู่ในธรรม การปฏิบัติสมถกรรมฐาน หมายถึงอุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้สงบ ภาวะที่จิตสงบอันเกิดจาก
การเจริญสมถกรรมฐาน การที่จิตไม่สงบนั้น เป็นเพราะจิตถูกนิเวศน์เข้าครอบงำ เมื่อมนุษย์ถูกกิเลสเครื่องกั้นจิต
ไม่ให้บรรลุธรรมเหล่านี้ครอบงำแล้ว จิตจะแกว่งไปตามอำนาจของกิเลส ผู้เจริญสมถกรรมฐาน เป็นการอบรมจิต
พัฒนาสมาธิก่อให้เกิดปัญญา จะสามารถระงับนิเวศน์ธรรม 5 ประการ โดยการสาดยายในบทพุทธคุณ ธรรมคุณ
สังฆคุณ เป็นอารมณ์พระกรรมฐาน ในอนุสสติคือ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ เป็นอารมณ์ที่ตั้งแห่งการ
เจริญภาวนาการน้อมระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เพียรฝึกอบรมจิต เกิดสมาธิสงบจากอกุศลคือ โลภะ
โทสะ โมหะ จิตตั้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์โดยปรมัตถ์ องค์ฌานเกิดขึ้นตามลำดับ ย่อม
เกิดความเข้าใจในธรรม น้อมจิตตั้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า น้อมจิตตั้งระลึกถึงคุณทั้งหลายของปรียัติธรรมและโล
กุตตรธรรม 9 อย่าง หรือกิตติศัพท์ของพระธรรม น้อมจิตตั้งระลึกถึงคุณทั้งหลายของพระอริยสงฆ์ เพราะเป็นผู้
ปฏิบัติตามปฏิบัติทางอันเป็นสายกลาง เพื่อเป็นไปในการบรรลุธรรม กายย่อมสงบ จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ องค์ฌาน
5 ย่อมเกิดตามลำดับ จะสามารถข่มระงับนิเวศน์ วิตก วิจารณ์ ปิตีย่อมเกิด ความสุขทางกาย ความสุขทางใจย่อมเกิด
เกิดปราโมทย์ สำเร็จสมาธิขั้นอุปจารสมาธิ กิเลสทั้งหลายย่อมสงบระงับไป ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ
สังฆานุสสติ สำเร็จขั้นอุปจารสมาธิเป็นบาทฐานในการเจริญสมถกรรมฐานในหมวดกสิน 10 อสุภะ 10
หมวดอัปปมัญญา 4 อรูป 4 อาหารปฏิกุศลสัญญา 1 จาตุธาตววัตถานะ 1 เกิดอภิญา 6 เข้านิโรธสมาบัติ บรรลุ
เป็นพระอนาคามี ยกจิตด้วยอุปจารสมาธิเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อพัฒนา จิต สมาธิ ปัญญา
สามารถบรรลุธรรมตามลำดับญาณ 16 เป็นอริยะบุคคลชั้นโสดาบัน สกคามิ อนาคามี พระอรหันต์ มุ่งสู่พระ
นิพพาน

อภิปรายผลการวิจัย

การสาธยาย คือ การสาธยาย การสวด การท่องบ่น ในบทการเจริญพุทธานุสสติมีประโยชน์เพื่อให้จิตว่า
 เร่งในการปฏิบัติธรรม การเจริญเมตตาภาวนามีประโยชน์เพื่อให้มนุษย์และเวทาคุ้มครอง การเจริญอสุภภาวนามี
 ประโยชน์เพื่อให้ไม่ยึดติดผูกพันในร่างกายและการเจริญมรณสติมีประโยชน์เพื่อให้ไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรม
 ปฏิบัติธรรมอาจเจริญอรัทธากรรมฐานเหล่านี้ เพื่อให้สมถกรรมฐานเป็นเครื่องเกื้อหนุนวิปัสสนาให้ก้าวหน้าอย่าง
 รวดเร็ว การสาธยายธรรมเป็นเหตุแห่งวิมุตติ เหตุแห่งการวิมุตติคือ ผู้มากด้วยการเรียนธรรม (ปริยตติพหุโล) ผู้
 มากด้วยการแสดงธรรม (ปตติพหุโล) ผู้มากด้วยการสาธยายธรรม (สขฌายพหุโล) ผู้มากด้วยการตรีกธรรม (วิตก
 พหุโล) ผู้อยู่ด้วยธรรม (ธมมวิหารี)” เป็นการฝึกหัดพัฒนาตนเพื่อไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้าและปฏิบัติตามพระ
 ธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ เพื่อเจริญกุศลและละอกุศล นำไปสู่ความหลุดพ้น โดยการสาธยายธรรม
 นั้นต้องรู้และเข้าใจในความหมายนั้นด้วย จึงเกิดปราโมทย์, ปิติทางใจ กายสงบ สุข และจิตตั้งมั่น ตามลำดับ
 นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดประโยชน์คือ เพื่อความตั้งมั่นของพระสัทธรรม เป็นเครื่องมือให้ถึงความหลุดพ้นคือวิมุตติ
 เป็นอาหารของพระหุสูตร ซึ่งเป็นธรรมอันน่าปรารถนาน่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก เป็นองค์ประกอบ
 เป็นพุทธบริษัทที่เลิศ ทำให้ไม่เป็นมลทิน เป็นบริวารของจิต เป็นความไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน เป็นเหตุให้ละความ
 ง่วงได้ นี้จัดเป็นอนุสสนีปาฏิหาริย์ คือคำสอนเป็นจริง เป็นอัศจรรย์ เกิดปัญญาในการพิจารณาหาเหตุผล ปัญญา
 อันเกิดแต่การสดับการเล่าเรียน ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ

การสาธยายธรรมคือการสาธยาย มาจากคำว่า สังวิธยายะ แปลว่า การสาธยาย, การสวด, การท่องบ่นใช้
 ว่า สาธยาย ก็ได้ สังวิธยาย หมายถึงท่องบ่น, อ่านดั่งๆ เพื่อให้จำได้, สวดท่องให้จำได้ ใช้เรียกการท่องมนต์ การ
 ทบทวนมนต์ การสวดมนต์ มนต์เหล่านั้นเมื่อท่องจำได้แล้ว ต้องหมั่นสาธยายบ่อยๆ จะได้ไม่ลืม สาธยาย ในคำไทย
 ใช้ในความหมายว่าชี้แจง, แสดงเรื่องราว, เล่าเรื่อง, บรรยาย การสาธยายพระธรรมวินัยเป็นการทบทวนพระธรรม
 คำสอนสืบทอดพระพุทธศาสนา การสาธยายธรรมเป็นการรักษารธรรมนิยมประเพณีที่ดีให้คงอยู่ เป็นการแสดง
 ความเคารพบูชาพระรัตนตรัย สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะ ฝึกกายใจให้มีความเพียรวิริยะอุตสาหะ ฝึก
 จิตให้เกิดสมาธิ เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและบิราร ทำให้มีความเห็นถูกต้องตามหลักพระธรรมคำสอนที่เป็นเหตุให้
 บรรลุธรรม มีประโยชน์ทั้งผู้สวดและผู้ฟัง มีความจำดี คลายความเคลียดที่เกิดจากจิต เป็นความคิดในทางบวก
 ย่อมเกิดผลดีต่อจิตโดยตรงทำให้ไม่หลงลืมสติ เป็นการชำระจิตใจให้สงบเกิดสมาธิ เป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรม

สรุป

การสาธยายธรรมนั้นถ้าสาธยายอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติตาม จะเรียกได้เพียงว่า นักสวด แต่ถ้าปฏิบัติตาม
 จะเรียกว่า ผู้อยู่ในธรรม การปฏิบัติสมถกรรมฐาน หมายถึงอุบายวิธีสำหรับฝึกจิตให้สงบ ภาวะที่จิตสงบอันเกิดจาก
 การเจริญสมถกรรมฐาน การที่จิตไม่สงบนั้น เป็นเพราะจิตถูกนิวรณ์เข้าครอบงำ เมื่อมนุษย์ถูกกิเลสเครื่องกั้นจิต
 ไม่ให้บรรลุธรรมเหล่านี้ครอบงำแล้ว จิตจะแกว่งไปตามอำนาจของกิเลส ผู้เจริญสมถกรรมฐาน เป็นการอบรมจิต
 พัฒนาสมาธิก่อให้เกิดปัญญา จะสามารถระงับนิวรณ์ธรรม 5 ประการ โดยการสาธยายในบทพุทธานุสสติ ธรรมคุณ
 สังฆคุณ เป็นอารมณ์พระกรรมฐาน ในอนุสสติคือ พุทธานุสสติ ธรรมคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เป็นอารมณ์ที่ตั้งแห่งการ
 เจริญภาวนาการน้อมระลึกถึงพุทธานุสสติ ธรรมคุณ สังฆคุณ เพียรฝึกอบรมจิต เกิดสมาธิสงบจากอกุศลคือ โลภะ
 โทสะ โมหะ จิตตั้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอรียสงฆ์โดยปรมาตถ์ องค์ฌานเกิดขึ้นตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

1. ศึกษาวิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. ศึกษาวิเคราะห์การสาธยายธรรมเพื่อการบรรลุธรรมในโพมชงค์ 7 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

เอกสารอ้างอิง

- จิราภรณ์ ผันสว่าง, พระครูกิตติวราทร, อมรรัตน์ ผันสว่าง, เอกราช โฆษิตพิมานเวช และ ระพีพัฒน์ หาญโสภณ. (2567). รูปแบบการสร้างภูมิคุ้มกันและแก้ไขการทะเลาะวิวาทอย่างสร้างสรรค์ โดยใช้หลักอริยสัจสี่ของเถรวาทกลุ่มเปราะบาง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(1), 401–420.
- พระชานูวัฒน์ ฉวีลักษณ์. (2567). คุณค่าการสวดอุปปาตะสันติคาถาเพื่อพัฒนาสมาธิของผู้ปฏิบัติธรรม วัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 6(3), 693–702.
- พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2566). การยกอารมณ์งานขึ้นสู่วิปัสสนาตามแนวอานาปานสติ กาวนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย. (2563). การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาจิตของกรรมฐาน 5 สายในสังคมไทย. *วารสารธรรมธारा*, 6(1), 3-50.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). (2553). *วิปัสสนานัย เล่ม 1*. พระคัมภีร์สาราภิงค์ (แปลและเรียบเรียง) กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2563). *สวดมนต์ต้องไม่ไค่นสาธยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135.
- Klomkul, L., Damnoen, S., Sawasdee, U., & Wilairadtanakun, A. (2023). Network Development of Buddhist Communication Innovative Space For Media Literacy of Thai Youths. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*, 35, 919-935.